

УДК 332.025.12

**ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ
ЙОГО ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Л. І. Михайлова, д-р екон. наук, професор;

Л. Ф. Соколенко, старший викладач

*Сумський національний аграрний університет,
вул. Г. Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна
E-mail: sokolenko_lf@mail.ru*

Необхідність функціонування економіки країни на засадах сталого розвитку, значно актуалізує питання дослідження сутності фінансового інструментарію регіонального управління з метою досягнення екологічної безпеки. У статті розглянуто види та напрями застосування інструментів державного управління регіональним розвитком, виділено основні проблеми екологічної політики в Україні. Розглянуто недоліки застосування традиційних інструментів регулювання регіонального розвитку, зроблено висновок про доцільність застосування екологічного страхування, як одного із найбільш дієвих інструментів впливу на поведінку основних суб'єктів економічної діяльності.

***Ключові слова:** інструменти регулювання, екологічна безпека, екострашування, регіональний розвиток, екологічна політика.*

ВСТУП

В умовах стрімкого прискорення темпів індустріального розвитку економіки, недостатнього рівня регіонального фінансового забезпечення та відносно невеликого набору методів та інструментів фінансування заходів природоохоронного спрямування дедалі більшої актуальності набувають питання вибору найбільш дієвих інструментів державного регулювання регіону. Особливо гостро дані питання постають перед країнами перехідної економіки, розвиток яких відбувається в умовах стрімких трансформаційних перетворень, а закордонні досвід та технології ведення бізнесу не завжди виступають рушійною силою підвищення рівня їх соціально-економічного розвитку.

Дослідження екологічних аспектів в галузі політики природокористування, проблем застосування державних інструментів управління екологічним розвитком, знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних вчених: В. Александрової, О. Балацького, О. Веклич, Т. Галушкіної, Б. Данилишина, В. Геєць С. Ілляшенка, Л. Мельника, С. Онишко, О. Теліженка, В. Трегобчука, С. Харічкова.

Однак, незважаючи на значні наукові розробки, низка питань, пов'язаних із забезпеченням регіональної екологічної безпеки шляхом застосування різноманітних інструментів державного регулювання

залишаються невирішеними, що і зумовлює актуальність подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є аналіз місця та ролі інструментів державного регулювання в підвищенні рівня екологічної безпеки регіону, розгляд сутності екологічного страхування, як одного із перспективних інструментів, дослідження особливостей його застосування в сучасних умовах розвитку страхового ринку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Необхідною умовою досягнення високого рівня екологічної безпеки, як в окремому регіоні, так і в країні в цілому, насамперед є перехід людства від екстенсивного споживання природних ресурсів, спрямованого виключно на задоволення матеріальних потреб, до нової форми існування суспільства, що забезпечує підтримку рівноваги між головними підсистемами: економічною, екологічною, соціально-культурною.

Доцільність даного переходу, наразі, не викликає сумнівів. Так, Козьменко О. В. говорить про те, що «існуюча індустріальна цивілізація заснована на інтенсивному використанні мінерально-сировинних ресурсів, що не відтворюються. Така форма життєдіяльності ставить під сумнів невід'ємне право всіх майбутніх поколінь мати такі ж можливості з доступу до ресурсів і соціального блага, які ми маємо зараз. Під сумнів ставиться сама цінність соціального й науково-технічного прогресу, що розгорнувся в минулому сторіччі» [3, с.185].

Альтернативою даному розвитку автор вбачає перехід до концепції сталого розвитку, що декларує верховенство принципу рівних можливостей для всіх майбутніх поколінь.

На основі аналізу теоретичних підходів вчених щодо розуміння сутності та змісту сталого розвитку, визначення ключових рис даного поняття, на нашу думку, найбільш доречним є визначення З.В. Герасимчука, котрий під сталим розвитком розуміє процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом тривалого проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних та майбутніх поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища. На думку автора, з одного боку, сталою можна вважати економічну систему, перехід якої до бажаного стану відбувається таким чином, що жоден із множини чинників, які визначають критерії сталості, не виходитиме за допустимі межі на заданій траєкторії зміни стану системи відповідно до стратегії її розвитку. З іншого боку, сталість розвитку передбачає досягнення такого стану системи, який може підтримуватись тривалий час за допомогою властивих їй регулюючих засобів [5].

Виходячи з того, що в основі концепції сталого розвитку лежить принцип збалансованості потреб суспільства з потребами навколишнього середовища, шляхом дотримання рівноваги між економікою та екологією, на нашу думку державна політика в сфері забезпечення достатнього рівня екологічної безпеки повинна ґрунтуватися на принципах економічної ефективності, узгодженості та гармонізації.

Втім, на сьогоднішній день, процес реалізації концепції сталого розвитку в Україні носить непланомірний, несистематичний та необґрунтований характер. Незважаючи на те, що основні принципи

сталого розвитку закладені в декларації Порядок денний на XXI ст., загальні завдання сталого розвитку України та її регіонів визначаються перш за все відчутною деградацією екосистем і природного потенціалу, що загострює дефіцит найбільш важливих для суспільства ресурсів, а невірність і першочерговість економічного зростання відсуває на задній план урахування принципів сталого розвитку в галузевій політиці і законодавстві України.

Так, в дана декларація передбачає досягнення сталого розвитку країни протягом трьох етапів:

1) подолання еколого-економічної кризи, забезпечення макроекономічного зростання, збалансування виробництва та споживання, перехід до світових стандартів екологічної безпеки;

2) ефективне вирішення завдань структурної перебудови економіки держави, перехід до застосування переважно економічних механізмів стимулювання та регулювання структурних перетворень, гармонізацію відносин суспільства і природи, забезпечення збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу;

3) забезпечення сталого розвитку виробництва на базі нових секторів і галузей, створення екологічно чистих виробництв, задоволення потреб населення з урахуванням екологічних вимог, створення глобальної системи екологічної безпеки та фундаменту ноосферного розвитку [7].

Основними цілями і завданнями переходу України до сталого розвитку переважна більшість вчених визначають:

– створення правової основи переходу до сталого розвитку, включаючи удосконалення діючого законодавства, що визначає, зокрема, економічні механізми регулювання природокористування й охорони навколишнього середовища;

– розробка системи стимулювання господарської діяльності і встановлення меж відповідальності за її екологічні результати, при яких біосфера сприймається вже не тільки як постачальник ресурсів, а й як фундамент життя, збереження якого повинно бути неодмінною умовою функціонування соціально-економічної системи та всіх її компонентів;

– оцінка господарської ємності локальних і регіональних екосистем країни, визначення припустимого антропогенного впливу на них;

– формування ефективної системи пропаганди ідей сталого розвитку, створення відповідної системи передачі знань, про обмеженість потрібних для життєдіяльності ресурсів на всіх рівнях виховання і навчання [3, с. 194-195].

Втім, на нашу думку реалізації зазначених завдань неможлива без наявності потужного фінансового інструментарію, котрий слугуватиме з одного боку каталізатором економічних перетворень в державі, а з іншого – слугуватиме основою для зміни екологічної поведінки суб'єктів господарювання, в сторону раціонального використання природних ресурсів. Важливого значення в цьому напрямі набуває використання світового досвіду країн-лідерів еколого-економічного розвитку. До основних інструментів забезпечення сталого розвитку, що використовуються розвиненими країнами сьогодні, можемо віднести наступні (табл. 1):

В цілому незважаючи на значну різноманітність еколого-економічних інструментів їх можна поділити на чотири основні групи:

1. Адміністративний перерозподіл коштів (головним чином, штрафи, субсидії).

2. Фінансові трансферти.
3. Вільні ринкові механізми перерозподілу коштів.
4. Сприяння на ринку [3, с. 202-203].

Існує ще один підхід, що полягає в розподілі інструментів за сферами їх впливу: енергозберігання, водні ресурси, тверді відходи, дорожній рух, якість повітря, землекористування тощо.

Існуючий в Україні економічний механізм забезпечення сталого розвитку переважно оперує групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою екодеструктивну діяльність відповідно до вимог нормативних актів, постанов і законів. Цю групу методів активізації природоохоронної діяльності, мабуть, можна охарактеризувати як доповнення до адміністративно-законодавчих інструментів екологічного управління. При цьому економічні інструменти природокористування переважно виконують роль фіскальних платежів, а функціонування існуючих еколого-економічних регуляторів виступає засобом нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах.

Таблиця 1 – Інструменти забезпечення сталого розвитку [3, с. 200]

Інструмент	Форма реалізації
Ринкові реформи	Структурні реформи, податкові реформи, приватизація державних підприємств, лібералізація цін і торгівлі, лібералізація ринків енергії, демілітаризація, програми з підвищення енергоефективності
Стратегічна політика	Національні плани (включаючи національні плани дій, національні плани виділення фінансування), інституційні заходи, вибір комбінацій ефективних політичних інструментів
Податкова політика	Податки на емісію/вуглець/енергію, звільнення від податків, податкові пільги, податкові кредити, система повернення сплачених податків, субсидії, пільгові позички
Торгівля квотами	Торгівля викидами, зелені сертифікати (поновлювані джерела енергії й електроенергія від ТЕЦ)
Інструменти регулювання (примусу та контролю)	Обов'язкові стандарти, зобов'язання щодо придбання «зеленої енергії», регулювання верифікації й моніторингу, заборони на використання окремих видів продукції, системи сертифікації, верифікації й моніторингу
Добровільні угоди	«Сильні» й «м'які»
Дослідження	Дослідницькі програми, створення політичних інструментів, розвиток технології, демонстраційні програми
Інформаційні інструменти та інструменти трансформації ринку	Програми маркування, інформаційні кампанії

На основі проведеного аналізу нормативно-правового та інструктивно-методичного забезпечення процесу використання, охорони та відтворення

природних ресурсів України можна зробити висновок, що основним джерелом компенсації збитків від негативного впливу суб'єктів господарювання в Україні залишаються фонди природоохоронного призначення, обсяги яких значно скоротилися, що призвело до виснаження природних ресурсів, старіння об'єктів природоохоронного призначення.

Перспективним економічним інструментом, що з одного боку є цілком ринковим, а з іншого – може виступати інструментом державного регулювання сфери екології, є екологічне страхування.

Втім зважаючи на той факт, що страховий ринок в Україні до цього часу розвинений фрагментарно, питання страхування екологічних і катастрофічних ризиків навіть в умовах сформованої ринкової системи є проблематичними.

У широкому розумінні екологічне страхування являє собою механізм захисту майнових і соціальних інтересів юридичних та фізичних осіб, спрямований на попередження, подолання або зменшення негативного впливу екологічних ризиків.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України немає можливостей для повномасштабного відшкодування наслідків реалізації екологічних ризиків в рамках системи екологічного страхування, однак основним завданням системи екологічного страхування повинно стати забезпечення гарантованості (невідворотності) такого відшкодування, навіть за умови його недостатнього обсягу [13-15].

У системі екологічного страхування використовується добре відомий у страховій справі ефект розосередження ризику в часі і просторі. Сплачуючи страхові премії, величина яких відносно необтяжлива для страхувальника, останній перекладає гарантію відшкодування збитків третім особам на страховика, причому збиток, що відшкодовується, може багаторазово перевищувати премії страхувальника. Страховикові теж вигідно проводити страхування екологічних ризиків з огляду на те, що аварії носять імовірнісний характер і, як правило, не відбуваються одночасно у всіх страхувальників.

Залежно від об'єкта страхового захисту можна виділити такі види екологічного страхування:

1. Страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки на випадок забруднення навколишнього середовища, нанесення шкоди життю і здоров'ю фізичних осіб.
2. Страхування природних об'єктів і комплексів на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами.
3. Страхування життя і здоров'я фізичних осіб на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій, обумовлених стихійними лихами і техногенними аваріями [3].

Виходячи з цільової настанови екологічного страхування можна визначити такі його основні функції:

1. Формування екологічної відповідальності фізичних і юридичних осіб за результати антропогенної діяльності як найважливішої складової екологічної культури.
2. Стимулювання проведення страхувальником протиаварійних (превентивних) заходів шляхом диференціації страхових тарифів і грошових виплат за умови безаварійної роботи.

3. Забезпечення компенсаційних гарантій третім особам незалежно від фінансового стану підприємства – винуватця аварійного забруднення навколишнього середовища.

4. Забезпечення стійкості фінансового стану підприємства у випадку необхідності відшкодування збитку потерпілим від аварійного забруднення навколишнього середовища і витрат на відновлення власного виробництва.

5. Забезпечення реалізації правових гарантій екологічного захисту фізичних і юридичних осіб за рахунок страхових резервів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, однією з основних умов забезпечення сталого розвитку є наявність потужного ринкового, державного та міждержавного регулювання політики природокористування в Україні. Враховуючи недостатню ефективність адміністративних заходів з боку держави, недостатній рівень соціальної відповідальності більшості підприємств, відсутність поінформованості населення, одним із перспективних фінансових інструментів виступає екологічне страхування, котре дає можливість суб'єктам господарювання орієнтуватися на реальні економічні можливості відшкодування наслідків реалізації екологічних ризиків без порушення сталого соціально-економічного розвитку регіонів і галузевих комплексів.

INSTRUMENTS OF STATE REGULATION OF REGIONAL DEVELOPMENT AS A BASIS FOR ACHIEVING ITS ENVIRONMENTAL SAFETY

*L. I. Myhaylova, Doctor of Economics, Professor;
L. F. Sokolenko, Senior Lecturer
Sumy National Agrarian University,
160, G. Kondratieva Str., Sumy, 40021, Ukraine
E-mail: sokolenko_lf@mail.ru*

Need of functioning of national economy on principles of sustainable development, considerably actualizes researches of essence of financial tools of regional management for the purpose of achievement of ecological safety. In article types and methods of application of instruments of public administration of regional development are considered, the main problems of environmental policy in Ukraine are allocated. Disadvantages of traditional instruments of regulation of regional development are considered. Expediency of application of ecological insurance, as one of the most effective instruments of influence on behavior of the main subjects of economic activity, is proved.

Keywords: *instruments of regulation, environmental safety, environmental insurance, regional development, environmental policy.*

ИНСТРУМЕНТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КАК ОСНОВА ДОСТИЖЕНИЯ ЕГО ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

*Л. И. Михайлова, д-р экон. наук, профессор;
Л. Ф. Соколенко, старший преподаватель
Сумской национальной аграрный университет,
ул. Г. Кондратьева, 160, г. Сумы, 40021, Украина
E-mail: sokolenko_lf@mail.ru*

Необходимость функционирования экономики страны на принципах устойчивого развития значительно актуализирует вопрос исследования сущности финансового инструментария регионального управления с целью достижения экологической безопасности. В статье рассмотрены виды и направления применения инструментов государственного управления региональным развитием, выделены основные проблемы экологической политики в Украине. Рассмотрены недостатки применения традиционных

инструментов регулирования регионального развития, сделан вывод о целесообразности применения экологического страхования как одного из наиболее действенных инструментов влияния на поведение основных субъектов экономической деятельности.

Ключевые слова: *инструменты регулирования, экологическая безопасность, экострахование, региональное развитие, экологическая политика.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронин А. А. Устойчивое развитие – миф или реальность / А. А. Воронин // Математическое образование. – 2005. – № 1(12). – С.59-68.
2. Ганкевич Т. В. Формирование концепции устойчивого развития экономики с учётом экологического фактор : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.01, 08.00.05 / Т. В. Ганкевич. – СПб. : РГБ, 2006. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
3. Козьменко О. В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку [Текст] : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
4. Мажаров М. Управление устойчивым развитием / М. Мажаров // Электронная библиотека «Наука и техника» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.N-T.ru>.
5. Герасимчук З. В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики) : дис. ... д-ра экон.наук : 08.10.01/ З. В. Герасимчук. – Львів, 2002.
6. Economic Instrument of Sustainable Development. ECOTEC Research and Consulting [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eur-op.eu.int>.
7. Онищенко А. М. Економіко-математичне моделювання екологічно збалансованого розвитку економіки : дис. ... канд. экон. наук : 08.03.02 / А. М. Онищенко. – Київ, 2003.
8. Результаты прогнозно-аналитического исследования за отдельными тематическими направлениями Державної програми / керівник тематичного напрямку – член-кореспондент НАН України Данилишин Б. М., матеріал підготували канд. экон. наук Коваленко А. О., канд. экон. наук Заець Р. В.
9. Основи стійкого розвитку : навч. посібник / за заг. ред. д-р.екон. наук., проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2005. – 654 с.
10. Герасимов И. П. Методологические проблемы экологизации современной науки / И. П. Герасимов // Вопросы философии. – 1978. – № 11. – С. 61–72.
11. Караева Н. В. Основные факторы и экономический механизм экологического управления состоянием ОПС / Н. В. Караева // Актуальные проблемы устойчивого развития / под общей ред. И. В. Недина, Е. И. Сухина. – К. : Знание Украины, 2003. – С. 107-116.
12. Жиденко К. М. Проблеми та перспективи впровадження екологічного страхування в Україні / К. М. Жиденко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/public/03/01/01/197/>
13. Азаренков Г. Регіональні чинники розвитку страхової діяльності в Україні / Г. Азаренков // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 136-142.
14. Білик Р. Деякі аспекти формування та реалізації стратегії сталого природокористування в регіоні / Р. Білик // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 91-98.
15. Васенко В. Механізм страхування у вільній економічній зоні / В. Васенко // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 136-142.
16. Науменкова С. В. Напрямки розвитку страхового ринку України в контексті міжнародних інтеграційних процесів / С. В. Науменкова, Ю. С. Конопліна // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 2 (19). – С. 15-22.

Надійшла до редакції 3 грудня 2014 р.